Podplukovník PhDr. Karel Richter

K 30. výročí boje u Sokolova

30. ledna 1943 vyjel z buzuluckého nádraží vojenský transport 1. čs. polního praporu, aby se jako součást Voroněžského frontu generálplukovníka Golikova aktivně zapojil do operací Rudé armády, jejichž cílem bylo mimo jiné osvobození Ukrajiny.

Operace probíhaly podle plánu mohutné sovětské zimní ofenzívy, která začala v podstatě obklíčením a postupnou likvidací Paulusovy 6. armády v stalingradském kotli koordinovanými údery vojsk Donského, Jihozápadního, Stalingradského a Voroněžského frontu. Definitivním zmařením zoufalého pokusu hitlerovského velení vyprostit obklíčená vojska útokem nově zformované skupiny armád „Don" a „Hoth" byl předurčen výsledek Stalingradské bitvy a vytvořeny podmínky pro generální útok na celém jižním křídle fronty.

V prvních lednových dnech roku 1943 začal útok Jižního frontu, k němuž se připojily svazky Zakavkazského a později Severokavkazského frontu. Vojska těchto frontů v těžkých bojích lámala odpor divizí skupin armád „Don" a „A" a úspěšně osvobozovala území Severního Kavkazu.

Během boje o Severní Kavkaz zahájilo sovětské velení další operace na směru Kursk a Charkov a také v Doněcké pánvi. Na horním Donu vojska Voroněžského frontu v komplexu těchto operací 13. ledna zaútočila na obranná postavení skupiny armád „B". Navzdory tomu, že je nepřítel převyšoval počtem divizí a že měl nadvládu ve vzduchu,[1]) dokázala využít své převahy v tancích a dělostřelectvu. V součinnosti s pravokřídelní armádou Jihozápadního frontu, která zaútočila o čtyři dny později, prolomila nepřátelskou obranu na frontě dlouhé 250 km a po čtrnácti dnech úporných bojů dosáhla u Ostrogožska a Rossoše významného úspěchu obklíčením a zničením 15 nepřátelských divizí (maďarské 2. armády, italského alpského sboru a německého 24. tankového sboru). Tím byla dána možnost rozvíjet dále útok na Charkov a do boku a týlu německé 2. armády ovládající prostor Voroněže.[2])

Tato armáda byla v průběhu následující voroněžsko-kastorněnské operace současným úderem Voroněžského frontu z jihu a Brjanského frontu ze severu uzavřena v obklíčení, z něhož se probily (z původních dvanácti) pouze zbytky šesti divizí, které zanechaly na bojišti všechnu těžkou výzbroj.

Obě operace vedly k rozdrcení hlavních sil skupiny armád „B".[3]) Bylo při nich osvobozeno přes 3000 měst a vesnic a za-

[1]) Proti Voroněžskému frontu, který mohl vyčlenit pro operaci 15 divizí, stálo zhruba 22 divizí skupiny armád B; přitom nepřítel měl 1,5 násobnou převahu v lidech a letectvu; viz Istorija Velikoj Otečestvennoj vojny, 1961, str. 102

[2]) Tamtéž, str. 105

[3]) Skládala se z 2. německé armády, 2. maďarské, 8. italské a sborové skupiny Kramer. Z toho svazky 24. tankového sboru skupiny Kramer, 8. alpského sboru i většiny ostatních svazků 8. italské armády byly úplně zničeny. Totéž platí o 2. maďarské armádě, která ztratila 150 000 mužů, veškeré letectvo, dělostřelectvo a techniku. (Tamtéž, str. 109)

Schéma 1

SCHEMATICKÉ ZNÁZORNĚNÍ VÝVOJE SITUACE V PRŮBĚHU SOVĚTSKÉ ZIMNÍ OFENZÍVY 1942 – 1943

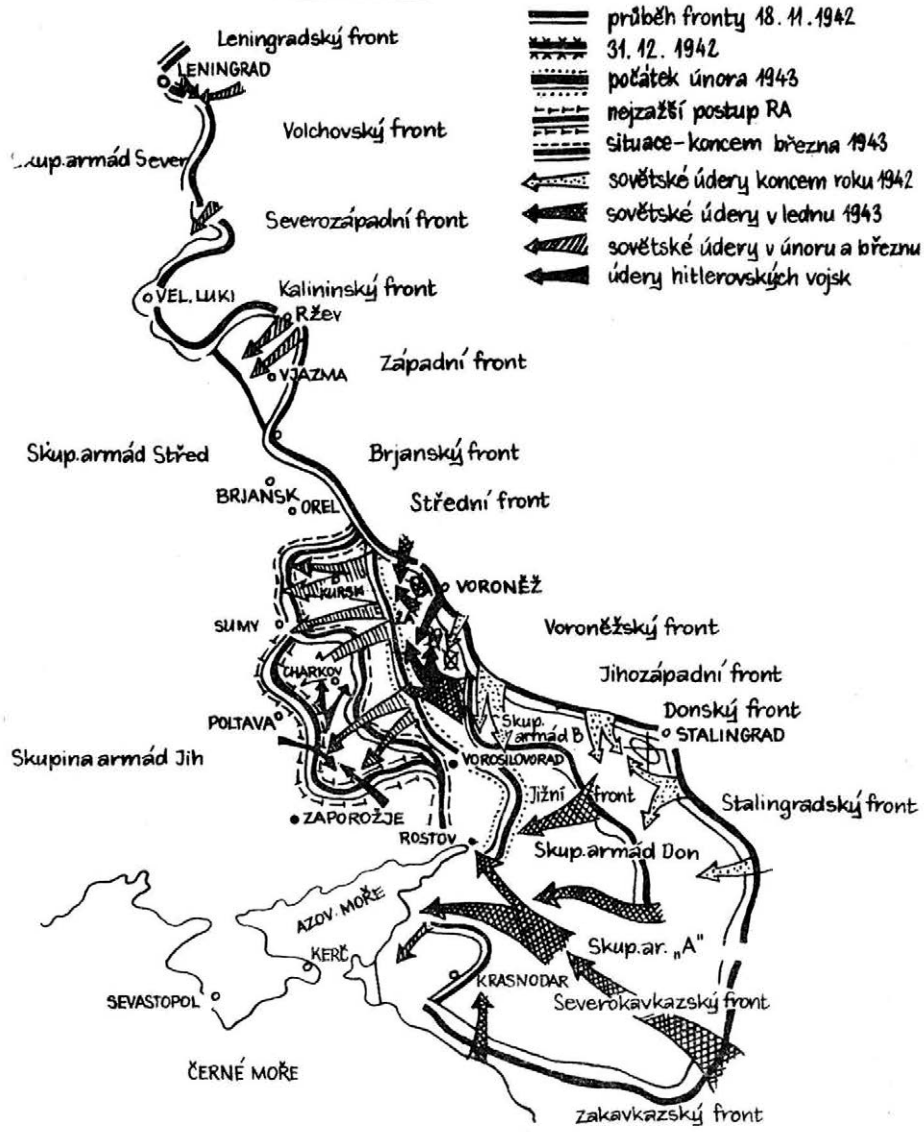

jato přes 108 000 nepřátelských vojáků a důstojníků.

Současně na severu podařilo se silám Volchovského frontu prorazit několikakilometrový průchod k blokovanému Leningradu. Všechny tyto operační výsledky naznačovaly, že nastává rok přelomu v dosavadním průběhu války.

Západoněmecký historik K. V. Tippelskirch charakterizuje situaci, v níž se ocitly německé armády, těmito slovy: „Nakonec stály na Donci až k Bělgorodu vedle sebe 1. a 4. tanková armáda a armádní skupina Kempf. Byla to tatáž linie, z níž byla před devíti měsíci zahájena velká ofenzíva k Volze a na Kavkaz. Výsledek byl zdrcující, všechny oběti byly přineseny nadarmo."[4])

Vskutku. Německá fronta od Novosilu až po dolní tok Donce byla v rozkladu. Proti zbytkům skupiny armád „B" tu stála vojska Brjanského a Voroněžského frontu a pravého křídla Jihozápadního frontu, zatímco síly levého křídla téhož frontu a Jižního frontu rozbíjely obrannou linii skupiny armád „Don" v oblasti Donbasu a Rostova. Dále na jihu vyvíjel Severokavkazský front úderný tlak na skupinu armád „A" v prostoru Kubáně.

Po dokončení likvidace 6. armády ve Stalingradě, kdy byly uvolněny síly Donského frontu, rozhodlo se sovětské velení využít výhodné operační situace a pokračovat v útoku.

Jihozápadní front svým pravým křídlem prolomil nepřátelskou linii podél železnice Kupjansk, Lisičansk, překročil střední Doněc a ve snaze obejít Donbas ze severovýchodu útočil na Lozovou. Když hitlerovci 2. února počali ustupovat od Donu za řeku Mius, rozvinula vojska frontu útok v celé šíři svého pásma a snažila se co nejrychleji proniknout k Dněpru. Vlevo vojska Jižního frontu při pronásledování ustupujícího nepřítele osvobodila 14. února Rostov, ale tři dny poté byla zastavena na řece Mius. V téže době jednotky Jihozápadního frontu pronikly k Dněpropetrovsku a Čaplinu.

Voroněžský front, jehož operační činnost nás zajímá především, měl po rozdrcení nepřítele na horním Donu rozvíjet útok směrem na Charkov a dosažením čáry Rylsk, Lebedin, Poltava osvobodit severozápadní oblast Ukrajiny.

Německé velení si uvědomilo, jaké strategické důsledky by měla ztráta úrodné Ukrajiny s přírodním bohatstvím Doněcké pánve. Proto urychleně přisunovalo do prostoru Poltava - Charkov - Pavlograd čerstvé síly, mimo jiné elitní 2. tankový sbor SS s tankovými divizemi Totenkopf, Adolf Hitler a Das Reich.

Z Francie a Holandska tam byla přemístěna 15., 167. a 333. pěší divize. Z divizí 4. tankové armády se nově formovala operační skupina Hollidt.

Vojska Voroněžského frontu, která však mezitím 2. února vyrazila k útoku z čáry Staryj Oskol - Valuiki, osvobodila Kursk, Bělgorod, Volčansk a 10. února večer pronikla ze severovýchodu k Charkovu. Zároveň 6. armáda sousedního Jihozápadního frontu prolomila hitlerovskou obranu v úseku Balakleja - Izjum - Krajnyj Liman a do 19. února postoupila ke Krasnogradu a Dněpropetrovsku. Ohrozila tím německou obranu Charkova z jihu. Jejího úspěchu využila vojska Voroněžského frontu 15. února k přímému útoku na město, bráněné mimo jiné tankovou divizí SS. Příští den byl Charkov osvobozen.

Přibližně v té době (17. 2.) dorazil transport 1. čs. samostatného polního praporu do Ostrogožska, kde bylo sídlo velitelství frontu. Zde dostal po jednodenní přestávce rozkaz pokračovat v přesunu do stanice Valuiki a odtud nastoupit pěší pochod k frontě.

Po ztrátě Charkova a proniknutí sovětských vojsk k Poltavě, Dněpropetrovsku a Záporoží se hitelrovské velení znovu ocitlo v katastrofálním postavení. Jižnímu křídlu skupiny armád „B" hrozilo odříznutí ústupových cest, obklíčení a spolu s ním i ztráta celé levobřežní Ukrajiny.[5])

V horečném spěchu sáhli hitlerovci k dalšímu přeskupení svých sil. Místo zrušené skupiny armád Don sestavili pod velením polního maršála Mansteina skupinu armád Jih, zahrnující 1. a 4. tankovou armádu a operační skupiny Hollidt a Kempf. Do 18. února rozsáhlými přesuny znovu soustředili proti Voroněžskému a Jihozápadnímu frontu třicet divizí, z toho 13 tankových a motorizovaných. Operační plán, k jehož upřesnění zavítal do Záporoží sám Hitler, předpokládal vržení Jihozápadního frontu za Severní Doněc, odkrytí boku jeho pravého souseda Voroněžského frontu a úderem ve směru Charkov—Kursk odříznutí tohoto frontu v prostoru Charkova. Současně měl být veden útok směrem na Kursk silami 1. tankové armády skupiny armád „Střed", jehož výsledkem mělo být obklíčení a zničení vojsk Středního frontu. V Hitlerově pojetí to měla být „bitva světodějného významu, která smyje skvrnu Stalingradu ze stejnokroje německého vojáka".[6])

[4]) K. v. Tippelskirch, Geschichte des Zweiten Weltkriegs, Bonn 1952, str. 282

[5]) Viz Philippi-Heim, Der Feldzug gegen Sowietrussland, Stuttgart, str. 204

[6]) Dějiny Velké vlastenecké války, sv. 3, Praha 1964, str. 109

Přípravy k útoku hitlerovcům usnadňovalo, že západní spojenci Sovětského svazu doposud odkládali dlouho slibované otevření druhé fronty v Evropě, která by odčerpala německé síly z Východu. Operace v Tunisku, i když se nevyvíjely pro vojska Osy nijak příznivě, zaměstnávaly v podstatě pouze jednu hitlerovskou armádu (pátou) a nemohly druhou frontu nahradit. Operačního klidu v Evropě využívali hitlerovci vydatně k přesunu maxima sil na východní frontu.

Jejich plánům nahrávaly i obtíže, které počaly komplikovat bojovou činnost Rudé armády. Několik týdnů ustavičných a nikterak lehkých bojů, během nichž sovětská vojska postoupila o více než 300 kilometrů, vyčerpalo značně síly vojáků i zásoby materiálu. Po utrpěných ztrátách poklesly výrazně početní stavy jednotek. Motostřelecké prapory 3. tankové divize, jíž byl později podřízen i československý prapor, měly v průměru kolem 16—20 vojáků. 88. a 113. tanková brigáda této armády měly každá pouze po 6 bojeschopných tancích. Ke všemu se pronikavě zhoršil přísun zásob, neboť vojska se příliš rychlým postupem vzdálila od svých základen. Přitom silniční a železniční komunikace zničené nepřítelem za ústupu se bez oprav nedaly použít. Nedostatek letišť v pásmu fronty znemožňoval zasazení podpůrného letectva, jehož rádius nestačil k akcím z týlových letišť. Za těchto okolností se prudce změnil poměr sil. Nepřítel převyšoval Rudou armádu trojnásobně v počtu letadel a sedminásobně v tancích. Sovětská vojska byla proto nucena postupně přecházet do obrany.

Hitlerovci se přirozeně chopili své příležitosti. 19. února zaútočil v prostoru Krasnogradu tankový sbor SS na pravé křídlo 6. armády Jihozápadního frontu. Přes hrdinný odpor prořídlých sovětských vojsk prolomil nakonec jejich obranu v šířce 35 kilometrů. Řadou následujících klešťovitých útoků 40. a 48. tankového sboru se nepříteli dík drtivé převaze tanků

VÝVOJ SITUACE V CHARKOVSKÉM PROSTORU V OBDOBÍ OD 4.3 DO 13.3. 1943. Schéma 2

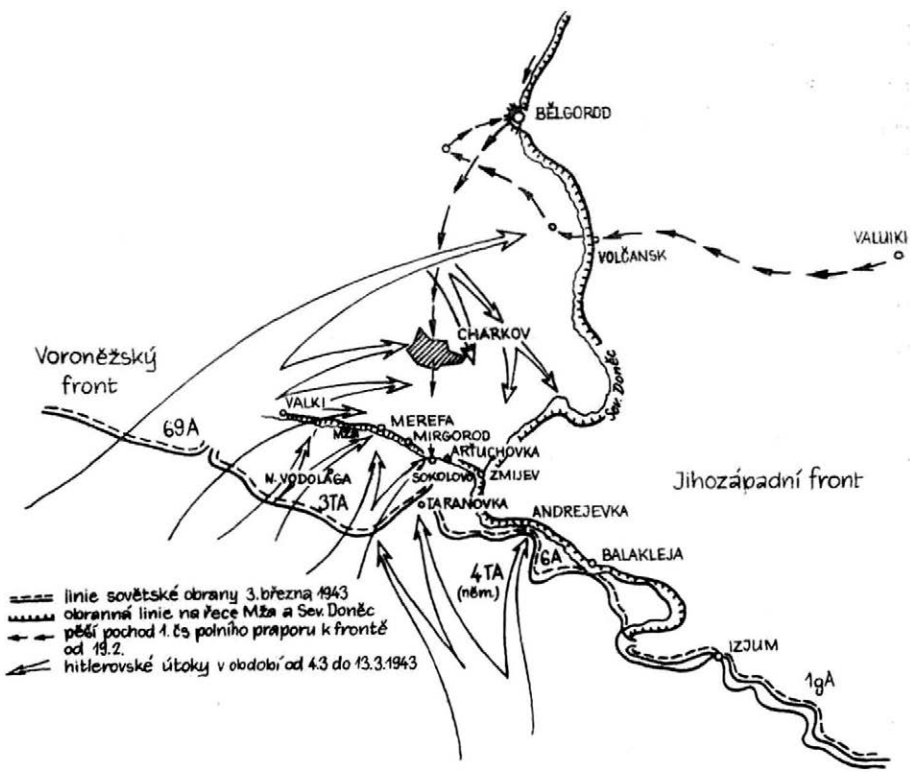

podařilo přinutit velitele Jihozápadního frontu ke stažení pravého křídla za Severní Doněc.

Vojska sousedního Voroněžského frontu však v té době ještě rozvíjela úspěch, osvobodila Charkov a pokračovala v útoku na západ a jihozápad. Tím se v charkovském prostoru vytvořil v linii sovětské fronty výběžek, který odpovídal kalkulacím hitlerovského velení a měl být podle plánu úderem zdola, z jihu, směrem na Charkov odříznut.

V této fázi vývoje situace na sovětsko-německé frontě zakončil 1. čs. samostatný polní prapor svůj jedenáctidenní přesun, jímž po etapách překonal nočními pěšími pochody vzdálenost 350 kilometrů. 1. března 1943 v odpoledních hodinách podle rozkazu velitele frontu vstoupil do Charkova. Zde měl být v záloze[7]) velitele frontu vybaven trofejními vozidly a jako motorizovaný prapor zasazen do bojů v sestavě 3. gardové tankové armády generálporučíka P. S. Rybalka, která v té době bojovala asi 60—80 km jihozápadně od Charkova.[8])

Sovětskému velení však neušly přípravy německé 4. tankové armády k útoku na Charkov. Okamžitě byl utvořen zvláštní štáb pro obranu charkovského prostoru v čele se zástupcem velitele Voroněžského frontu, generálporučíkem Kozlovem. Štábu byla podřízena 62. gardová střelecká divize, 17. brigáda vojsk NKVD, 86. tanková brigáda, 303. a 19. střelecká divize, po určitou dobu i 25. střelecká divize a poté i celá 3. gardová tanková armáda.

Velitel 1. čs. samostatného polního praporu dostal od generálporučíka Kozlova 2. března k večeru rozkaz zaujmout v sestavě 25. gardové střelecké divize obranu na přístupech k městu od jihu, v prostoru 25—30 km od Charkova, na levém břehu řeky Mže v úseku od osady Timčenkov po osadu Arťuchovka. Zde měl prapor vybudovat odolné postavení polního typu se souvislým zákopovým systémem a odolný protitankový rajón. Počítalo se přitom s eventualitou, že za pochodu k prostoru obrany může dojít ke střetnému boji s nepřítelem, který již zahájil svůj jižní úder.[9])

3. března 1943 v 02.30 hod. vyrazil prapor z Charkova a dvěma proudy se přesunoval zajištěným pochodem k určenému prostoru na řece Mži. Téměř třicetikilometrovou vzdálenost zdolávaly jednotky za nepříznivého počasí, v tajícím sněhu a chvílemi v husté vánici. Cíle pochodu dosáhly v pozdních odpoledních hodinách. Zásluhou 78. gardového střeleckého pluku, který zadržoval postup nepřítele na jihu u osady Taranovky, nedošlo ke střetnému boji.

Tento pluk, vzdorující několikanásobné přesile tankové divize SS Totenkopf, proslul mimořádným hrdinstvím svých vojáků. Do historie Velké vlastenecké války se zapsalo navždy pětadvacet „ukrajinských panfilovců" příslušníků 1. čety 3. praporu tohoto pluku. Drželi na železničním přejezdu u stanice Bespalovka proti lavině tanků důležité předsunuté postavení. Devatenáct bojovníků této čety postupně padlo a všech pětadvacet i s velitelem bylo vyznamenáno tituly hrdinů Sovětského svazu.

Obětavý boj sovětských gvardějců odvrátil od našeho praporu vážné nebezpečí, neboť prapor za pochodu neměl dostatek protitankových zbraní, aby mohl bez opory o vybudovanou obranu čelit útoku tanků.[10]) Kromě toho tento pluk svým houževnatým bojem poskytl našemu praporu čtyři a půl dne k vybudování obrany na stanovené čáře Timčenkov - Mirgorod - Arťuchovka. Rozkaz vydaný jednotkám praporu 3. března v 16.00 hod. klade těžiště obrany před řeku do osady Sokolovo. Obranná sestava tak dostala podobu trojúhelníku obráceného hrotem proti směru, odkud se očekával útok nepřítele. Tento hrot měl otupit průraznost útoku a znemožnit nepříteli vytvoření výhodného postavení pro přechod řeky.

Obrana Sokolova byla svěřena Jarošově 1. rotě, zesílené jednou četou těžkých kulometů, četou minometů, dvěma družstvy zákopníků, třemi družstvy samopalníků, jednou četou protitankových pušek, jednou četou protitankových kanónů. Osadu Timčenkov na pravém křídle obrany za řekou bránily dvě čety 3. roty npor. Janka, zesílené jednou četou těžkých kulometů. V sousedním Mirgorodě budovala obranu záloha praporu (1. četa 3. roty s polovinou čety protitankových pušek a dvěma kanóny 45 mm 62. gardové střelecké divize. Velitelem byl rtm. Kvapil. Na levém křídle, v Arťuchovce, velel npor. Kudlič. Jeho 2. rota byla posílena družstvem samopalníků, četou TK, četou minometů a polovinou čety protitankových pušek. Velitel praporu umístil své stanoviště do hájovny v lesíku v Mirgorodě. Všechny čety vysunuly předepsané bojové zajištění, vysílaly

[7]) Válečný deník, 27. února 1943-VHA-SSR-II/2/7a

[8]) M. Broft, Místo a úloha 1. čs. samostatného praporu v SSSR v obranných bojích Rudé armády u Charkova, HaV 1/1968, str. 30—31

[9]) Válečný deník; Bojový rozkaz č. 006 ze 3. 3. 1943 — VHA, SSSR II/2/2/9 příl.

[10]) Prapor měl 16 protitankových pušek a dva PTK 45 mm, viz L. Svoboda, V bratrské zemi vznikala Československá lidová armáda, HaV 1963/1, str. 4

hlídky. Zřizovalo se telefonní spojení a s vydatnou pomocí civilního obyvatelstva byly zahájeny opevňovací práce.

Vlevo od obranného úseku našeho praporu podél řeky Mže přes jižní okraj města Zmijeva až k severnímu Donci držely obranu jednotky 73. a 81. gardového střeleckého pluku 25. gardové střelecké divize.

Napravo navazovala na obranu praporu postavení praporu 17. brigády NKVD.

Taková byla situace v době, kdy prapor zaujal obranu. Šířka jeho obranného úseku (15 km) je překvapivě veliká. Tak rozlehlé úseky se přidělovaly obvykle plukům, a dokonce divizím. Jestliže však početní stav praporu s jeho téměř 1000 vojáky porovnáme s prořídlými sovětskými jednotkami a útvary, ukazuje se, že československý prapor byl téměř pětkrát silnější než zmíněný již 78. gardový pluk, který měl tehdy necelých 200 bojovníků. Prapor tudíž za daných podmínek svým počtem i úkolem představoval značnou hodnotu.

Nepřítel, který mezitím přeskupil své síly, podnikl ráno 4. března na přístupech k Charkovu útok deseti divizemi současně na třech směrech: na Valki, Merefu a Sokolovo a Zmijev.

3. tanková armáda, která od 28. února přešla do sestavy Jihozápadního frontu a v sousedství s jeho 6. armádou tvořila pravé křídlo frontu, vzdorovala s největším vypětím převaze nepřátelských sil. Čs. prapor byl toho dne převeden do její operační podřízenosti. Do bojů však ještě nezasáhl, neboť nepřítel až na drobné vlomy byl v podstatě v celém pásmu útoku zastaven. Na směru Sokolovo - Zmijev přitom uvázl v houževnaté obraně u Taranovky a Rjabuchina, 10—15 km před Sokolovem.

Po nezdaru, který utrpěl na tomto směru, přemístil nepřítel své úderné síly západněji a 6. března prudce udeřil na místo styku 3. tankové armády a 69. armády. Postoupil přitom asi o 15 km a 7. března obsadil městečko Valki. Tím si uvonil cestu k dalšímu postupu na sever a hrozil 3. armádě obchvácením boku. Jednotky této armády se proto pod tlakem nepřítele stahovaly k Merefě a 7. března se jim podařilo jihozápadně od Merefy, 12 km od pravého křídla obrany čs. praporu, nepřítele zastavit. Týž den, na opačném křídle 3. armády v prostoru Taranovky, v místě styku 3. armády s 6. armádou, tankové jednotky SS Das Reich a 48. tankového sboru 6. tankové divize pokusily se obejít Taranovku a sevřít ji klešťovitým úderem od západu, severozápadu a severu. Do večera po ovládnutí osad Rjabuchino a Borki postoupily asi o 12 km severním a severovýchodním směrem a přiblížily se na pouhé 2—3 km k řece Mži jihozápadně od osad Glubokij, Kononěnkov, Pervomajskij a Progonja. V této situaci stál nepřítel proti středu a pravému křídlu naší obrany v Sokolově a chystal se úderem přes Sokolovo překročit řeku Mži a realizovat svůj plánovaný útok k Charkovu.

1. čs. polní prapor byl toho dne podřízen veliteli 62. gardové střelecké divize genmjr. Zajceva. Tato divize den předtím dorazila z Charkova do Merefy a její velitel byl pověřen řízením obrany v celém pásmu Mže. 1. prapor jednoho z jejích pluků (182.) byl ráno 7. března zasazen do obrany v Timčenkově. Tím se obranný úsek praporu zúžil na 10 km. Avšak ještě dříve než 62. divize stačila zaujmout obranu, začaly obranným postavením čs praporu procházet ustupující jednotky 3. tankové armády. Přitom vpravo od čs. praporu se navíc rozmístily i jednotky 350. střelecké divize a 6. gardového jezdeckého sboru. Řízení obrany tím opět přešlo na velitele 3. tankové armády, jemuž byla podřízena i 62. gardová divize, tvořící od 7. března večer levé křídlo prvního sledu 3. tankové armády. Čs. prapor patřící nyní 62. gardové divizi byl od ní oddělen zmíněnými jednotkami 3. armády. Plukovník Svoboda však odpovídal nadále za celý širší obranný úsek, takže mu byly podřízeny i sovětské jednotky. K obraně dostal jeden raketometný oddíl spolu s jedním dělostřeleckým oddílem, dvě baterie PTK 76 a 45 mm a jednu ženijní rotu. V noci ze 7. na 8. března přibylo do Mirgorodu i zbylých 10 tanků 179. samostatné tankové brigády z Taranovky. I ty byly dány k dispozici veliteli obranného úseku. Bezprostřední velení praporu převzal zástupce plk. Svobody kpt. Lomský.[11]

Již 6. a 7. března docházelo na úseku obrany praporu k drobným bojům průzkumných jednotek. Vlastní boj začal 8. března. Průzkumné hlídky již dopoledne zjistily soustřeďování nepřátelských tanků a pěchoty na okrajích lesa asi 3 km jihozápadně od Sokolova. V 11.00 hodin se samopalníci čety ppor. Sochora střetli s nepřítelem v chutoru Pervomajskij. Odpoledne ve 13.30 hodin vyrazilo dvanáct až čtrnáct nepřátelských tanků z lesa směrem od osady Kononěnkov proti pravému křídlu sokolovské obrany.[12] Jakmile protitankové kanóny z palebných stanovišť v Sokolově i z postavení za řekou zahájily palbu, německé tanky se stáhly zpět.

[11]) Válečný deník; Hlášení o činnosti 1. čs. samostatného polního praporu na frontě, VHA-SSSR II/2/29a

Tři z nich však zůstaly stát. Část jejich osádek je opustila a předstírala, že vozidla jsou zasažena. Obsluhy kanónů však setrvaly uvnitř a nenápadně si zjišťovaly cíle. Touto lstí nepřítel zčásti odhalil systém naší protitankové obrany. Asi o dvě hodiny později zahájil nepřítel útok na pravý i levý bok obrany a posléze i čelní zteč jižního okraje vesnice. Do útoku zasadil několik desítek tanků a obrněných transportérů s pěchotou.[13])

Samotný průběh boje je dostatečně znám a není třeba jej podrobně popisovat. Důležitý je výsledek boje. Nepřítel sice obsadil Sokolovo, ale za cenu velkých ztrát na lidech i materiálu,[14]) které vzaly jeho úderu směrem na Charkov dech. Přes zasazení svěžích sil (17. tankové divize) na styku Voroněžského a Jihozápadního frontu se nikde fašistům nepodařilo prolomit obranu na řece Mži. Úder na Charkov z jihu tedy skončil nezdarem. Sovětské velení v odpověď sestavilo ze 113. a 152. střelecké divize a 25. gardové divize rychlou skupinu pod velením genmjr. Firsova, která nazítří (9. 3.) podnikla za podpory asi 120 tanků protiúder, jehož cílem bylo jednak vymanit obránce Taranovky z nepřátelských kleští a jednak odříznout nepřítele v prostoru Sokolovo. Skupina postoupila o 4—6 km. Její levý úderný klín obchvátil ze severu a východu Taranovku. Na postup pravého klínu se měl napojit protiútokem i 1. čs. prapor, posílený rotou 182. gardového střeleckého pluku, třemi raketometnými oddíly a jedním protitankovým plukem. Protiútok byl zahájen 9. března asi v 19.15 hodin a jeho cílem bylo zmocnit se opět Sokolova a zaujmout původní postavení. Zatímco posilová sovětská rota byla zastavena krátce po vyřazení prudkou nepřátelskou palbou a na rozkaz velitele 62. gardové střelecké divize vrácena do východiště, 2. čs. rota z postavení v Arťuchovce přes těžké ztráty, které jí způsobila nepřátelská palba při překonávání zamrzlé řeky, pronikla na jihovýchodní okraj Sokolova. Její vojáci v čele s velitelem npor. Kudličem prokázali velkou statečnost a bojový elán. Rovněž třetí rota překročila řeku a zaujala postavení v lese před Sokolovem, připravena zabránit palbou ústupu nepřítele ze Sokolova a připojit se ve vhodném okamžiku ke zteči 2. roty. Protože však Firsovova skupina musela k boji o Taranovku zasadit větší síly než se předpokládalo, nedošlo k vytvoření souvislé útočné sestavy v prostoru Sokolova a prapor ani s posilovými a podpůrnými jednotkami neměl sám dostatečnou převahu k úspěšnému dokončení protizteče. Když po čtyřech hodinách boje velitel 6. armády oznámil plk. Svobodovi, že byl nucen stáhnout své jednotky zpět, byl vydán rozkaz k přerušení protizteče a obě roty se rovněž stáhly do svých obranných postavení.

Následující den se v obranném úseku praporu kromě oboustranné průzkumné činnosti nevyvíjela žádná bojová činnost. Firsovova skupina však postoupila asi o 5 km na jihozápad, obsadila téměř celou Taranovku a 81. střlecký pluk 25. gardové divize na jejím pravém křídle pronikl k Sokolovu a obsadil jeho jižní okraj. V tomto okamžiku si nepřátelské velení ujasnilo, že se mu nepodaří prorazit na Charkov ani vpravo přes Taranovku a Zmijev, ani středem přes Sokolovo, a dokonce ani vlevo přes Merefu, kde vojska 3. tankové armády ve dnech 7.—9. března zadržovala postup hitlerovských vojsk. Vzdalo se proto původního plánu sevřít Charkov do kleští a stáhlo tankové divize Adolf Hitler od Merefy a Das Reich od Sokolova k rozvíjení úspěchu, jehož zatím dosáhly hlavní síly armádního sboru Raus dále nalevo od městečka Valki, kde prolomily sovětskou obranu na styku 3. tankové mády a 69. armády v šířce 25 km. Rychlým postupem si zajišťovaly jednak přímý útok na Charkov z jihozápadu, jednak jeho obchvat od severu do týlu obrany na řece Mži. Sovětské velení se snažilo čelit tomuto manévru zesílením obrany Charkova, kam přesunulo spěšně část sil od Merefy a Sokolova včetně podpůrných prostředků československého praporu.

11. března nepřítel, který vystihl oslabení obrany československého praporu, chystal se v 06.00 hodin k pokusu o její průlom. Dík pohotovosti československého radisty, který zachytil rádiový rozkaz k soustředění, po včasném dešifrování hodiny a místa soustředění, podařilo se raketometným a dělostřeleckým přepadem chystaný nepřátelský útok zmařit. Na sou-

[12]) Válečný deník, 8. 3. 1943 a hlášení plk. Svobody ministru národní obrany — AVHÚ-SSSR II/2/4-1

[13]) Síla útočících německých jednotek se udává v různých pramenech nestejně. Hlášení velitele 62. gardové střelecké divize z 8. 3. 1943 uvádí okolo 60 tanků, 15—20 obrněných transportérů a okolo praporu pěchoty. Materiály 3. gardové tankové armády, které cituje M. Broft, hovoří o „více než 40 tancích". Podle Brofta, který se opírá o sovětské archívní prameny, útočila na Sokolovo pěchota v síle dvou praporů. Viz citovaná studie, str. 39

[14]) Uvádí se 19 tanků, 4—6 obrněných transportérů a 300 mrtvých. Bojové dokumenty 3. tankové armády udávají 400 mrtvých. Údaje jsou v každém případě pouze přibližné, ale jisté je, že ztráty nepřítele byly nepoměrně vyšší než ztráty vlastní (86 padlých, 56 raněných, všechny PT zbraně, kromě dvou PT pušek, 3 TK, 3 minomety 82 mm, 2 minomety 50 mm, 18 LK)

sedním směru Taranovka - Zmijev, kde byla obrana rovněž oslabena odvelením jednotek 2. gardového sboru k Charkovu, začala se obranná linie bortit. 12. března padl Zmijev. Příští den byl sice dobyt zpět, ale to nemělo vliv na vážnost situace, která se rychle zhoršovala vnikáním tankové divize SS do Charkova a současným odřezáváním města kruhovitým postupem ze severu, mířícím do týlu obranného postavení 3. i 6. armády.

13. března ráno nařídil velitel 62. gardové střelecké divize, aby se prapor připravil k odchodu ve 23.00 hodin. V noci byla na břehu řeky Mže před obranným postavením položena minová pole a roty se postupně odpoutávaly a odcházely na Konstantinovku a Lizogubovku.

—•—

Tím skončilo desetidenní údobí bojového zasazení 1. čs. samostatného polního praporu v obraně u Sokolova. Ne však ještě jeho bojová činnost. Patří k ní minimálně další dva těžké dny fyzicky i nervově vysilujícího pochodu, který byl únikem z hrozícího obklíčení. I při něm se osvědčila vysoká morálka, odolnost a kázeň našich vojáků a také ryzí československo-sovětská vzájemnost.

Nepřítel, který po dobytí Charkova 16. 3. pokračoval v útoku, přešel sice u Bělgorodu Severní Doněc a 18. března obsadil město, avšak na jiném místě, u Maslovoj Pristani, byla jeho vojska při pokusu o totéž zničena. Brzy poté byl s konečnou platností zastaven na celé čáře silnou obranou, kterou během bojů v charkovském prostoru stačily vybudovat nově přisunuté sovětské síly. Hitlerovci se sice dočasně zmocnili iniciativy a posléze také ovládli oblast Charkova, houževnatá obrana sovětských vojsk jim však nedovolila náležitě vytěžit početní a materiálové převahy a uskutečnit plánovaný revanš za Stalingrad. Ve vleklých a velmi krvavých bojích ztráceli i čas. Nestihli uzavřít vojska Voroněžského frontu v obklíčení, ani rozvrátit sovětskou frontu, ani zmařit úspěchy sovětské zimní ofenzívy a udržet pro sebe Ukrajinu. Po nepatrném územním zisku, který nevyvážil cenu ztrát, pozbyli zakrátko své iniciativy a uvázli bezmocně na místě.

Nezdar útočníka je naopak úspěchem obránce. Z tohoto hlediska vystupuje zřetelně význam hrdinské obrany charkovského prostoru, v níž šlo o blokování plánů nepřítele, oslabení jeho sil a získání času k opatřením sledujícím opětné převzetí operační iniciativy.

Z tohoto pohledu nabývá i na hodnotě vojenský význam bojů 1. čs. samostatného polního praporu u Sokolova včetně zdařilého úniku z obklíčení. Účinným přehrazením sokolovského směru nepřátelského útoku prapor úspěšně splnil svůj úkol, který má nikoli zanedbatelné místo v celkovém úkolu plněném vojsky Voroněžského a Jihozápadního frontu. Jeho účast v operacích rozhodně nebyla jen symbolická. Tato skutečnost ještě zesiluje neocenitený politický význam boje 1. praporu. Čechoslováci si jako první zahraniční jednotka, v době pro Sovětský svaz nejtěžší, sami vymohli zasazení na frontě po boku Rudé armády. Riziko zničení tak malé jednotky při gigantických rozměrech bojů na sovětsko-německé frontě, riziko, jež vědomě podstoupili, zvyšuje cenu jejich rozhodnutí. Byla tak nastoupena cesta odboje, kterou prosazovalo moskevské vedení KSČ a kterou Klement Gottwald ve svém projevu v květnu 1942 osvětlil vojákům. Za hlavní a rozhodující proud pokládali komunisté domácí odboj. Základní taktické a politické principy spatřovali v nejširší národní jednotě, v loajalitě a věrnosti spojencům, zejména našemu nejbližšímu a největšímu spojenci Sovětskému svazu a v uznání skutečnosti, že o budoucím uspořádání poměrů v osvobozené vlasti rozhodne sám lid doma. Zásluhou komunistů vešel tento program do vědomí vojáků 1. čs. samostatného praporu. V bojích u Sokolova prokázali jednomyslnou vůli jej splnit. K politickému kladu spontánního přání bojovat po boku Rudé armády připojili důkaz opravdovosti své proklamace, podepřený vysokými morálními kvalitami, bojovým elánem, vůlí, houževnatostí, krajní obětavostí a hrdinstvím, které se neleká ani smrti, i kvalitami vojenskými, fyzickou i psychickou odolností, ovládáním zbraní a znalostmi zásad vedení boje. Všude, kam přišli, projevovali i upřímné city bratrství a naprosté solidarity ve vztahu k civilnímu obyvatelstvu a vojákům Rudé armády, což dalo oficiálnímu spojenectví lidskou vřelost a hloubku.

Úspěšný a statečný boj československé jednotky, o němž Sovětská informační kancelář záhy přinesla pochvalnou zprávu, naplnil každého Čecha a Slováka doma i za hranicemi, jak prohlásil Klement Gottwald, radostí a zadostiučiněním. Byl to akt spravedlivé odplaty. Vyvracel protibolševickou kampaň okupantů. Českoslovenští vojáci bojující pod vlajkou československého státu po boku Rudé armády se podle Gottwaldových slov stali symbolem nezávislosti Československa a dalším dů-

kazem, že je Československo s hitlerovským Německem ve válečném stavu. Stali se symbolem válečného spojenectví se Sovětským svazem na podkladě rovného s rovným a také symbolem toho, že spojenecká Rudá armáda vede zápas nejen za osvobození sovětských území od německých okupantů, nýbrž současně také za osvobození spojeneckého Československa. Stali se konečně i symbolem toho, že po vyhnání německých okupantů a po osvobození Československa z německého panství bude další uspořádání záležitostí Československa výhradně věcí československého lidu. Byl v tom i závazek k zesílení národně osvobozeneckého boje českého a slovenského národa proti německým fašistickým okupantům doma.[15])

Hrdinným bojem československých vojáků tím, že vešel ve známost doma i za hranicemi, posílil domácí i zahraniční prestiž československého odboje a v jeho rámci podepřel autoritu komunistické strany jako jeho nejrozhodnější, nejcílevědomější síly. V očích sovětských lidí se stal takřka posvátnou legendou právě proto, že byl vybojován první a v té době jedinou zahraniční spojeneckou jednotkou na sovětské frontě. Stal se tak trvalým základem onoho bratrství zpečetěného krví, o němž psal Fadějev ve svém slavném článku. Bojem u Sokolova bylo popřeno kapitulantství československých mnichovanů a vytvořena tradice, z níž v budoucnu vzešla národní a demokratická revoluce českého a slovenského lidu a která se stala nejvznešenější tradicí lidové armády socialistického Československa.

[15]) Klement Gottwald, K prvnímu vystoupení čs. vojenské jednotky v SSSR, komentář v československém vysílání moskevského rozhlasu, sborník Klement Gottwald — Vojenská politika KSČ, Naše vojsko 1972, str. 244